

631.97

BEAARDE
No. 142014

**Systematisch onderzoek van den bodem van
Nederland ten behoeve van den landbouw ¹⁾.**

Het is boven allen twijfel verheven, dat de kennis der eigenschappen der bebouwbare aarde en van de processen, welke zich in den bodem afspelen, van het allergrootste belang is voor de practijk van den landbouw. Dat die kennis, laten we het maar ronduit zeggen, nog zéér gering is, niemand die er dieper van doordrongen wordt dan degene, die zich dagelijks met de hierop betrekking hebbende vraagstukken bezig houdt.

Zeker is er voor de uiterst langzame ontwikkeling onzer kennis op dit gebied, een ontwikkeling, die zoo'n scherpe tegenstelling vormt met die, welke men overal elders op natuurwetenschappelijk gebied waarneemt, een reden op te geven: de vraagstukken, die verband houden met den bouwgrond of in 't algemeen met de cultuur der gewassen, zijn zoo uiterst gecompliceerd en men heeft te maken met zoovele onbekende factoren en toevallige omstandigheden, dat het experimenteel onderzoek veel moeilijker wordt, véél minder kans op betrouwbare uitkomsten biedt, dan overal elders op natuurwetenschappelijk terrein.

Er zijn echter nog andere factoren, die de ontwikkeling van het natuurwetenschappelijk onderzoek ten behoeve van den landbouw hebben tegengehouden; op een enkele kom ik straks nog even terug.

Zooals u bekend zal zijn, is de Regeering thans bezig met een reorganisatie van de Landbouwproefstations. In de eerste plaats beoogt men hiermede een betere ontwikkeling van het wetenschappelijk landbouwkundig onderzoek mogelijk te maken. Veel zal moeten veranderen, wil dit inderdaad het geval zijn. Maar afgezien van alle andere voorwaarden, welke vervuld moeten worden, lijdt het voor mij geen twijfel, dat men, na de reorganisatie, onmiddellijk moet beginnen met het systematisch onderzoek van onzen vaderlandschen bodem, voor zoover deze voor den landbouw, in den ruimsten zin van het woord, van beteekenis is.

¹⁾ Rede, uitgesproken door den heer J. G. Maschhaupt, Directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Groningen, in de vergadering van het Hoofdbestuur van den Groninger Landbouwbond, d.d. 23 Mei 1914, ter inleiding van een voorstel tot benoeming eener commissie inzake het systematisch onderzoek van den Nederlandschen bodem ten behoeve van den landbouw.

De bebouwbare aarde is het productiemiddel bij uitnemendheid; bij de cultuur komt het, afgezien van de keuze van het zaaizaad, bijna geheel op den bodem aan. Het behoeft eigenlijk geen betoog, dat we den bodem, het productiemiddel, waar ons bestaan feitelijk geheel op gegrondvest is, aan een doelbewust onderzoek met alle ons ten dienste staande natuurwetenschappen onderwerpen. Ja, het moet ons eigenlijk verbazen, dat thans nog de noodzakelijkheid van een dergelijk onderzoek bepleit moet worden.

Ik sprak van een systematisch onderzoek van onze gronden, die voor de cultuur in aanmerking komen. Ik wil daarmede zeggen dat men zich niet uitsluitend moet beperken tot de studie van enkele bijzondere vraagstukken op bodemkundig gebied, welke door toevallige omstandigheden aan de orde zijn gekomen, hoe wenschelijk de oplossing van deze vraagstukken ook mag zijn. Neen, men moet beginnen met een uitvoerig onderzoek van den bodem te velde en in 't laboratorium, waarbij om zoo te zeggen geen stukje land overgeslagen wordt, totdat men eindelijk geheel Nederland bewerkt heeft en omtrent alle gronden de vereischte gegevens bezit. Ik wil trachten met een voorbeeld u duidelijk te maken, wat ik bedoel.

Laten we bijv. eens beginnen in de provincie Groningen en wel met de verschillende Dollard-inpolderingen. Om meer dan een reden neem ik deze gronden als voorbeeld. In de eerste plaats, omdat velen uwer deze gronden goed kennen, en gij bij de bebouwing vermoedelijk wel op vragen zijt gestuit, die gij niet hebt kunnen oplossen, en mogelijk zult inzien, dat deze vragen door het bedoelde onderzoek tot oplossing gebracht kunnen worden.

In de tweede plaats bieden deze gronden het voordeel: 1o. dat ze op dezelfde wijze uit hetzelfde materiaal gevormd zijn geworden, 2o. dat ze gelegen zijn in polders van zeer uiteenloopenden ouderdom, terwijl de grenzen en de geschiedenis dezer polders grootendeels goed bekend zijn. Zij leveren ons dus een prachtig materiaal om de verandering onzer kleigronden in den loop der tijden te bestudeeren. Deze verandering van den bodem is een uiterst belangrijk vraagstuk, en ik betwijfel of men dit vraagstuk voor zoover 't de kleigronden betreft, ergens beter bestudeeren kan dan in onze provincie.

Bij dit vergelijkend onderzoek der gronden uit de verschillende Dollardpolders, leeren we nog meer. We leeren den invloed kennen van de meerdere of mindere dikte van de kleilaag, van den aard van den ondergrond (darg of zand), van den waterstand, enz., op de eigenschappen van de bouwkruijn en op de veranderingen welke deze eigenschappen in den loop der jaren ondergaan. We stuiten bij dit onderzoek vanzelf op de knikvorming en andere voor de cultuur ongewenschte afwijkingen, welke in de kleigronden optreden.

Het zal velen uwer bekend zijn, dat, nu een halve eeuw

geleden, prof. Van Bemmelen een dergelijk onderzoek bij dezelfde gronden begonnen is en de resultaten van dit onderzoek heeft neergelegd in een verhandeling, getiteld: „Bouwstoffen tot de kennis van de kleigronden der provincie Groningen”. Ik zou deze studie van Van Bemmelen als voorbeeld willen nemen voor de wijze waarop men in de toekomst de zaak zou moeten aanpakken. Prof. Van Bemmelen beschikte echter over geringe hulpmiddelen, het aantal monsters door hem onderzocht en het aantal boringen, door hem verricht, is op lange na niet voldoende. Maar dit is ook geen werk, dat één persoon naast andere bezigheden ten uitvoer kan brengen. Hiervoor is een man noodig, die zich geheel aan dit werk kan geven, en over voldoende hulp beschikken kan. Het is in hooge mate te betreuren, dat een halve eeuw lang dit onderzoek heeft stilgelegen en niemand in den lande het groote belang van dit onderzoek voor den landbouw bij de Regeering heeft bepleit. Ware men maar voortgegaan met het onderzoek op de bescheiden schaal, waarop prof. Van Bemmelen moest werken, wat een schat van kennis omtrent onze bouwgronden had men in deze halve eeuw niet kunnen vergaren! En ik vermoed, dat vele vragen, op welke de landbouwer thans nog geen antwoord kan krijgen, al sedert lang geen vragen meer zouden zijn.

Het onderzoek, in Groningen begonnen, zou niet slechts van plaatselijk belang zijn. Veel van hetgeen men daar bij de studie der kleigronden vindt, zal in 't algemeen gelden voor alle kleigronden in Nederland, en afwijkingen in den bodem als de knikvorming bijv., zouden aanleiding geven tot het bestudeeren van de overeenkomstige afwijkingen bij andere kleigronden. Zoo zou van het begin af aan dit onderzoek de geheele cultuur op de klei ten goede komen.

Het spreekt wel vanzelf, dat de noodzakelijkheid van een dergelijk systematisch onderzoek met hetzelfde recht voor de overige grondsoorten bepleit kan worden.

Nog een enkel woord omtrent de methode van onderzoek. Als uitgangspunt moet men kiezen: de ervaring van de landbouwers; ook Van Bemmelen deed dit. De landbouwer kent door ervaring de eigenaardigheden van zijn grond; in overleg met hem moeten de grondboringen gedaan worden, doorgaans ter diepte van 2 M. Hoeveel? Dit hangt af van de gesteldheid van den bodem, maar dat dit aantal groot moet zijn, omdat we de grenzen van de gronden met bepaalde eigenschappen precies moeten kennen, spreekt vanzelf. Laat ik, om er u een denkbeeld van te geven, zeggen, dat men in Pruisen gemiddeld één boring per 5 H.A. doet.

De gegevens, welke men bij de boringen, bij de opnemingen te velde en bij het chemisch, physisch en bacteriologisch onderzoek van de grondmonsters verkrijgt, worden systematisch gerangschikt en zooveel mogelijk op terrein-

kaarten vastgelegd. Ik moet er hier den nadruk op leggen, dat de samenstelling van deze kaarten niet de hoofdzaak is. Hoofdzaak is de studie van het ontstaan van den grond, van den toestand waarin de grond in vroegere tijden verkeerd heeft wat waterstand betreft, van de veranderingen, welke in den loop der tijden in den grond hebben plaats gegrepen, de huidige chemische, physische en bacteriologische eigenschappen, de bebouwing en bemesting voorheen en thans, enz. De kaart dient alleen, om zooveel mogelijk de belangrijkste gegevens overzichtelijk vast te leggen, waardoor zij toegankelijk worden, niet alleen voor de onderzoekers, maar voor iedereen, ook voor de landbouwers.

Ik heb u gezegd, dat men bij dit onderzoek moet beginnen bij de ervaring der landbouwers. Het zal u duidelijk zijn, dat men langs dezen weg vanzelf in aanraking komt met de vraagstukken wier oplossing voor de practijk van belang is. Op deze wijze krijgt men een innig contact tusschen practijk en wetenschap, en een schat van ervaring door de practijk in den loop der tijden opgedaan, kan wetenschappelijk verwerkt worden.

Degene die de boringen verricht en te velde zijn inlichtingen inwint, verzamelt tevens gegevens omtrent verbouwde gewassen, opbrengsten, bemesting, gegevens, die, zaakkundig verwerkt, een zeer belangrijke landbouwkundige beschrijving van de verschillende streken kan vormen. Deze gegevens verouderen, maar zij behouden voor een groot deel hun waarde, omdat ze den cultuurtoestand van den bodem in een bepaald tijdperk helpen karakteriseeren.

Verder zal men, naast het onderzoek van den grond, zich bezig moeten houden met de chemische samenstelling van de gewassen, welke op de verschillende grondsoorten verbouwd worden. Het komt mij voor, dat wij op deze wijze gegevens krijgen, omtrent het gehalte aan minerale bestanddeelen der gewassen, die van groot belang zullen zijn voor wetenschap en practijk, omdat de gevonden cijfers in verband kunnen gebracht worden met de eigenschappen van den grond waarop de gewassen gegroeid zijn; bij de cijfers welke ons thans ten dienste staan, ontbreekt bijna altijd elke aanwijzing omtrent den bodem waarop het gewas gewonnen is.

In het bovenstaande heb ik in grove trekken geschetst hoe ik mij het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van den akkerbouw denk. Deze richting moeten we uit, wil de practijk van dit onderzoek rijkelijk vruchten plukken. Dat dit dan echter ook het geval zal zijn, is mijn innige overtuiging.

Wat is er in deze richting in het buitenland reeds verricht? In verschillende landen heeft men aan het systematisch onderzoek van den bodem reeds zeer veel werk en kosten besteed. Maar in geen der landen heeft men een weg bewandeld, die ik voor Nederland zou willen aanbe-

velen. Of het geologisch onderzoek is hoofdzaak en de landbouwkundige zijde wordt te veel verwaarloosd, of men heeft vastgehouden aan het denkbeeld, dat de landbouwers voorgelicht moeten worden door middel van agronomische kaarten, d. w. z. kaarten op zeer groote schaal, die alle mogelijke gegevens bevatten omtrent de eigenschappen der verschillende landerijen, en die de landbouwers maar zouden behoeven te raadplegen om te weten, hoe ze hun land bebouwen en bemesten moeten. Hazard—Möchern drukt zich bijv. als volgt uit: „Met deze bodemkaarten wil ik — en hierin zie ik het einddoel van ieder practisch, geologisch-bodemkundig onderzoek — den practicus direct het recept in handen geven, waarnaar hij bij de bebouwing van zijn grond te handelen heeft.”

Dat men hiermede van deze agronomische kaarten iets onmogelijks verlangt, is gemakkelijk in te zien.

Hetgeen in Pruisen op dit gebied gedaan wordt, wekt in hooge mate onze bewondering. Wanneer men de prachtig uitgevoerde kaarten op een schaal van 1 : 25000 en de publicaties ziet, welke door de Geologische Landesanstalt te Berlijn worden uitgegeven, dan krijgt men eerbied voor de mannen die een dergelijk werk tot stand hebben weten te brengen. Toch heb ik niet den indruk gekregen, dat de landbouw in Nederland dit moet hebben. Wel spreekt men in Pruisen van de geologisch-agronomische kaarten, maar de landbouwkundige zijde is niet voldoende naar voren gebracht. Men erkent dit zelf in Berlijn. Zoo riep prof. Jentzsch, bij een voordracht, welke hij voor den Landbouwwaad in 1911 over de geologische kaarten hield, de clementie der landbouwers in bij de beoordeeling van het agronomische gedeelte der toelichting, die bij iedere kaart gegeven wordt, omdat dit landbouwkundige gedeelte bewerkt was door geologen, „und nicht mit dem scharfen Auge des praktischen Landwirts beurteilt.”

Tevens verzocht prof. Jentzsch, bij die gelegenheid, aan de landbouwverenigingen, de kaarten van haar omgeving in een vergadering te willen bespreken, om vervolgens het instituut te Berlijn te willen inlichten omtrent de voor de landbouwpraktijk belangrijke bijzonderheden der op de kaart vermelde grondsoorten.

Dit is nu juist het tegenovergestelde van de richting, welke ik voor Nederland meende te moeten voorstellen. In Duitschland begint men met een geologisch onderzoek, maakt kaarten en vraagt dan: bestaat er verband tusschen de door ons, geologen, geconstateerde verschillen en hetgeen gij, landbouwers, bij de beschouwing der gronden in den loop der jaren opgemerkt hebt? Wij moeten precies andersom te werk gaan: bij het onderzoek te velde moeten wij direct de ervaringen der landbouwers verzamelen, en die te zamen met onze waarnemingen wetenschappelijk verwerken.

Het is natuurlijk zeer begrijpelijk dat het onderzoek in

Duitschland een overwegend geologisch karakter draagt. Oorspronkelijk is men de karteering begonnen ten behoeve van den mijnbouw. Eerst later, in 1873, besloot men ook de Deutsche laagvlakte, waar de landbouw meer op den voorgrond treedt, in kaart te brengen, en dan tevens met deze laatste omstandigheid rekening te houden. Maar in hoofdzaak is het gebleven werk van geologen.

Dit alles neemt niet weg, dat we aan Duitschland in vele opzichten een voorbeeld kunnen nemen, en dat men, alvorens hier in Nederland met het door mij bedoelde onderzoek te beginnen, zijn licht zal moeten gaan opsteken in Berlijn.

Ik mag niet nalaten hier te vermelden, dat er reeds meermalen in ons land stemmen zijn opgegaan om ook in Nederland eindelijk eens te beginnen met de vervaardiging van agronomisch-geologische kaarten. Ik zou u dan willen verwijzen naar een tweektal artikelen van dr. J. Lorié over dit onderwerp in het Tijdschrift van het Kon. Aardr. Genootschap 1891 en 1896, en naar het verslag van het 50ste Landh. Congres, in 1897 te Hoorn gehouden, op welk congres de heer G. Reinders het vraagpunt inleidde: „Waarom is het vervaardigen van een agronomisch-geologische kaart, in verband met een onderzoek naar de samenstelling van de Nederlandsche bouwgronden, in het belang van den landbouw?”

Het schijnt mij toe dat, zoowel door dr. Lorié als door Reinders de agronomisch-geologische kaart te veel als einddoel werd beschouwd, en het verwondert mij dan ook niet, dat de heer Reinders op het congres niet heel veel bijval heeft gevonden.

Zooals ik reeds in den aanvang gezegd heb, en ik wil dit nog eens met nadruk herhalen: voor mij is het systematisch onderzoek van de verschillende gronden hoofdzak; dit onderzoek omvat de wetenschappelijke verwerking van de ervaringen der practijk en van de resultaten van opzettelijk onderzoek te velde en in 't laboratorium. De kaart beschouw ik als een hulpmiddel om de verkregen resultaten zooveel mogelijk in overzichtelijken vorm samen te brengen en voor ieder toegankelijk te maken. Ik acht het nut van deze kaarten echter geenszins gering, ook niet voor de landbouwers, al zullen zij er geen direct profijt van trekken.

Moge het drukken en uitgeven der kaarten niet onafscheidelijk aan het door mij geschetste onderzoek verbonden zijn, toch acht ik het nut dezer kaarten groot genoeg om over de groote kosten aan de uitgave verbonden, te eeniger tijd heen te stappen.

Met welk doel heb ik deze kwestie in uwen Bond ter sprake gebracht?

Het was in de eerste plaats mijn bedoeling, uwe belangstelling te wekken voor een landbouwkundig onderzoek

van den vaderlandschen bodem, hetgeen, naar mijn meening, de KERN moet zijn van het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van den akkerbouw.

Meerdere belangstelling voor het landbouwkundig onderzoek zou in 't algemeen zeer wenschelijk zijn.

Het natuurwetenschappelijk onderzoek op landbouwgebied heeft in de verste verte geen gelijken tred gehouden met de verschillende natuurwetenschappen, die in de laatste halve eeuw zoo'n ontzagwekkende ontwikkeling ondergingen. Ik praat nu nog niet eens uitsluitend over ons land, dat op natuurwetenschappelijk gebied een eerste plaats inneemt, terwijl er aan landbouwkundig onderzoek, in vergelijking met andere landen, zoo bitter weinig is gedaan; de tegenstelling is hier wel zeer in 't oog loopend.

De oorzaak van die achterlijkheid moet, naar mijn meening, voor een groot deel gezocht worden in gebrek aan belangstelling voor het landbouwbedrijf bij het intellectueele deel der natie. Zij, die zich aan de wetenschap wijden, komen voor het overgrootste deel voort uit kringen, waar men absoluut onbekend is met landbouwaangelegenheden, en waar men daarvoor ook niet de minste belangstelling heeft. Met de industrie komen deze menschen geregeld in aanraking en bij het onderwijs wordt belangstelling gewekt voor verschillende technische bedrijven. Van den landbouw hoort en ziet men niets, en men beseft niet dat de landbouw nog een rijk veld voor wetenschappelijk onderzoek biedt.

De Regeering is thans vol goede voornemens wat betreft het landbouwkundig onderzoek in Nederland. Te Hoorn wordt het tegenwoordige proefstation vervormd tot een instituut voor onderzoek op het gebied van het zuivel en de veevoeding. Te Groningen komt een instituut, waarschijnlijk met meerdere afdelingen, voor den akkerbouw. Maar zonder de belangstelling van een breedden kring van menschen, in de eerste plaats van de landbouwers, zullen deze instituten niet tot bloei komen,

Worden er nieuwe laboratoria gebouwd ten behoeve eener Universiteit, dan ontbreekt het zeker niet aan belangstelling: ieder ontwikkeld mensch is overtuigd van de noodzakelijkheid, en verheugt zich in meerdere of mindere mate over den bloei van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Nederland. En dit is zeker niet zonder invloed op de bereidwilligheid, waarmede de voor deze inrichtingen benoodigde gelden door de volksvertegenwoordiging worden toegestaan. De inrichtingen op landbouwkundig gebied hebben het tot nu toe nog buiten den steun der publieke opinie moeten stellen.

Nog op een andere wijze wil ik trachten u te doen gevoelen, dat de landbouw, het bestaansmiddel bij uitnemendheid, wat betreft het natuurwetenschappelijk onderzoek, stiefmoederlijk bedeed wordt.

Gesteld, de mensch had tot op dit oogenblik op andere wijze in zijn behoeften voorzien dan door verbouwing

van gewassen, en men zou nu plotseling tot de ontdekking komen, dat vele planten mensch en dier tot voedsel kunnen strekken en in tal van andere opzichten den mensch nuttig kunnen zijn. Hoe geheel anders zou dan de ontwikkeling van het landbouwbedrijf zijn! De mannen, welke zich op deze nieuwe „industrie” zouden werpen, zouden onmiddellijk begrijpen, dat slechts door grondige, wetenschappelijke studie van de processen, welke in dit nieuwe bedrijf een rol spelen, het bedrijf tot ontwikkeling gebracht en de rentabiliteit verhoogd zou kunnen worden. En iedereen zou zich voor deze nieuwe industrie interesseeren, en elke stap voorwaarts, elke nieuwe ontdekking, zou onder de oogen van het leekenpubliek gebracht worden.

Iets dergelijks ziet men in Indië. De planters daar verkeeren tot op zekere hoogte in de omstandigheden, welke ik boven schetste, en zij zijn doordrongen van de noodzakelijkheid van intensief wetenschappelijk onderzoek, evenals overal elders in de techniek; zelf richten zij proefstations op. Zij begrijpen, dat systematisch onderzoek, waarbij niet alleen gedacht wordt aan oogenblikkelijke voordeelen, noodzakelijk is. Leest maar eens wat dr. Broersma schrijft in de „N. R. Crt.” van 30 September j.l. over het eerste Bodem-congres, dat op initiatief van het Nederlandsch-Indische Landbouwsyndicaat in 1915 te Djocdja zal plaats hebben. Dr. Broersma schrijft: „Voor het behoud van den bebouwbaren grond is een systematische studie noodig; haar in gang te brengen en aan de beweging den planter te doen deelnemen, ziedaar het nut van een bodem-congres” „De oorsprong van den bodem; de gesteenten, uit welke verwerking die bodem ontstond en nog ontstaat; de bodemverandering onder invloed van bebouwing, natuurlijke begroeiing en chemische werking van lucht en water; de invloed van den humus met zijn microscopische fauna en flora, — dat alles wil men met gegevens, naar een vast systeem verkregen en behoorlijk verwerkt, bestudeeren.”

En dit is nu geen plan van wetenschappelijke menschen die van de eischen der practijk geen begrip heeten te hebben, maar een plan van Indische planters, mannen, die men toch zeker niet zal verdenken er overdreven wetenschappelijke liefhebberijen op na te houden, en wien men practischen zin niet zal kunnen ontzeggen. Neen, het is een plan van zakenmensen in merg en been, die begrijpen waarin in den tegenwoordigen tijd de kracht moet gezocht worden van hun bedrijf.

De landbouwers hier te lande staan geheel anders tegenover hun bedrijf dan de planters in Indië tegenover hun cultures. Hier, met de eeuwenoude ervaring, verwacht men eigenlijk niet zooveel meer van de wetenschap; voor speciale gevallen wenscht men nog wel wetenschappelijke hulp, maar aan de bestudeering van het bedrijf door de wetenschap, zooals men in de techniek, en zooals ook de Indi-

sche planter beslist noodig acht, wordt hier door slechts hoogst enkelen gedacht.

En toch is juist DIT onderzoek noodzakelijk. Systeem heeft op het gebied van het landbouwkundig onderzoek al te zeer ontbroken. En nu wij in Nederland voor de keuze staan, welken weg wij met het landbouwkundig onderzoek in zullen slaan, moeten wij niet lang aarzelen en met beslistheid dezen weg kiezen, den weg van de systematische studie.

Maar nogmaals, daarvoor is noodig de belangstelling van de landbouwers; op die van andere categorieën van menschen valt voorloopig niet te rekenen, maar laat de belangstelling van den landbouw dan ook krachtig zijn, zóó, dat zij een stuwkracht wordt voor het landbouwkundig onderzoek.

De reorganisatie der proefstations, die bezig is zich te voltrekken, is over de hoofden der landbouwers heengegaan; geen woord noch van waardeering, noch van kritiek is van landbouwerszijde vernomen. Op deze wijze krijgt de landbouw niet wat hem toekomt, en ondanks de goede bedoelingen van de Regeering zal het instituut te Groningen niet worden wat het zijn moet: het instituut, dat staat in de practijk, dat de landbouwers beschouwen als hùn instituut, het instituut dat groeit en bloeit omdat de landbouwers het zoo willen.

Tenslotte een antwoord op de vraag, die gij mij ongetwijfeld zult stellen: Wat meent gij, dat de Groninger Landbouwbond in deze kan doen?

Indien ik u een advies mag geven, zou het dit zijn: stuurt niet zonder meer een adres aan de Regeering, waarin de wensch wordt uitgesproken, dat in Nederland een aanvang gemaakt worde met een systematisch onderzoek van de bebouwbare aarde op de door mij geschetste wijze. Want ik vlei mij niet u direct overtuigd te hebben, en een adres, dat niet gesteund wordt door een innige overtuiging, zal weinig succes hebben. Wel meen ik te mogen aannemen, dat er enkele uwer reeds van te voren overtuigd waren van hetgeen ik bepleit heb, of die door mijn woorden er iets voor zijn gaan gevoelen. Welnu, laten deze leden of enkele hunner, deze, naar ik meen belangrijke zaak, eens ernstig overwegen en haar bekijken van uit hùn standpunt, het standpunt van den practischen landbouwer. En indien deze Commissie haar meening in een rapport neerlegt, dan kan de Regeering daaruit de stem van de practijk vernemen, en als die stem krachtig klinkt ten gunste van hetgeen ik voor de practijk van uit mijn gezichtspunt noodig acht, dan zal de Regeering daar rekening mede houden, vooral als het rapport bij andere landbouworganisaties en vooraanstaande personen op landbouwgebied weerklinkt vindt.